

Rozhovor

S Václavem Hořejším o pandemii, imunitě, expertech a levicových prvcích v evangeliu

prof. RNDr. Václav Hořejší, CSc. (*1949) je český molekulární imunolog. Vystudoval obor chemie na Přírodovědecké fakultě UK (1968–1973), jeho pracovištěm je především Ústav molekulární genetiky AV ČR, kde v letech 2005–2017 působil i jako jeho ředitel. Profesorem imunologie byl jmenován v r. 2000. Je autorem téměř dvou set původních vědeckých publikací v mezinárodních časopisech, desítek kapitol v kolektivních monografiích a několika knih. Roku 2020 obdržel nejvyšší vědecké

ocenění „Národní cenu vlády Česká hlava“, které je udělováno premiérem České republiky na základě usnesení vlády a je považováno za „českou nobelovku“ za vědu, výzkum a inovace.

Tento náš rozhovor probíhá přerušovaně od léta 2020. V té době se během letních měsíců jen nemnozí připravovali na nadcházející vlnu pandemie. Byl jste v té době jedním z několika málo českých odborníků, který na riziko neúnavně upozorňoval, a v této souvislosti jsem měl příležitost Vás osobně poznat i na filosofické konferenci Evropský festival filozofie ve Velkém Meziříčí s tématem „Hrozby a příležitosti“, kde jsme spolu s dr. Hostomským diskutovali o koronaviru a jeho případné rizikovosti pro českou populaci. Nyní bych rád náš rozhovor otevřel osobněji: máte obdivuhodný přehled o různých oblastech reality, od molekul přes politiku po Boha. V tom ve Vás spatřuji spřízněnou filosofující duši. Jak jste se tedy dostal k Vašemu zaměření na chemii, molekulární biologii a imunologii?

Pocházím z vesnického prostředí, takže jsem měl od raného dětství blízko k přírodě. Zájem o přírodu ve mně a mém mladším bratru hodně podnítil náš tatínek, který nám kupoval knížky o zvířatech a chodil s námi na vycházky do blízkých lesíků. Nezapomenutelným zážitkem bylo, když jsme jednou dostali k Vánocům Brehmův Život zvířat s krásnými ilustracemi. Na základní škole mé další směřování hodně ovlivnila učitelka přírodopisu Hana Pretlová; začal jsem si tehdy dělat systematicky herbář a myslel jsem si, že mým oborem bude botanika. V letech 1965–1968 jsem studoval na gymnáziu (tehdy zvaném Střední všeobecně vzdělávací škola) v Roudnici nad Labem. Na ta léta vzpomínám opravdu moc rád – ve třídě byla spousta dobrých kamarádů a učili nás opravdu vynikající učitelé. Byla to i společensky velice zajímavá doba – období politického a kulturního uvolnění, které vrcholilo právě v době našich maturit nezapomenutelným „Pražským jarem“. Obzvláště mě tehdy ovlivnil učitel biologie a chemie Bořivoj Kačírek, který byl sice velmi náročný, ale přitom jsme ho považovali skoro za kamaráda, který dovedl mít pochopení i pro naše úlety a prohršky. Ale i skoro všichni ostatní učitelé tam byli skvělí jak odborně, tak lidsky – byli spravedliví a studentům dobře rozuměli. To jsem oceňoval obzvláště poté, co si někteří spolužáci

na vysoké škole přicházející z jiných středních škol na své středoškolské učitele často hořce stěžovali.

Bylo pak jasné, že půjdu na Přírodovědeckou fakultu UK, a logickou kombinací biologie a chemie bylo studium na katedře biochemie. Také na univerzitě jsem měl štěstí – můj školitel diplomové a kandidátské práce Jan Kocourek (tehdy docent) mi dal základy toho, jak se dělá věda na mezinárodní úrovni (zabývali jsme se tehdy lektiny, tedy proteiny vážícími cukry). Dařilo se mi tam velice – kandidátskou práci jsem obhájil se 16 publikacemi v mezinárodních časopisech. Moc jsem potom tehdy chtěl na katedře zůstat, protože jsem si myslel, že jenom tam se dá dělat dobrá věda. Nechtěl jsem ale vstoupit do komunistické strany, a tak jsem musel odejít. Ukázalo se však, že to bylo to nejlepší, co mě mohlo potkat. V roce 1977 jsem byl totiž přijat na Ústav molekulární genetiky ČSAV, jehož ředitelem byl tehdy akademik Říman. Podmínky pro vědeckou práci tam byly mnohem lepší než na fakultě a politické tlaky tam byly mnohem menší. Začal jsem pracovat v laboratoři dr. Ivana Hilgerta a tam jsem se poprvé dostal do styku s imunologií. Snažili jsme se tehdy vyvinout nové imunosupresivní prostředky, tedy látky potlačující nežádoucí imunitní odpovědi (např. při transplantacích), a velmi brzy se nám podařilo publikovat práci v nejprestižnějším světovém časopise Nature. Velice jsem se snažil dostat se na nějaký dlouhodobý pobyt v nějaké přední světové laboratoři; to bylo ale v tehdejší době velmi obtížné, a to jak z politických, tak finančních důvodů. Nakonec se to povedlo až v roce 1985, kdy jsem se na rok dostal do laboratoře profesora Jacka Stromingera na Harvardově universitě (Cambridge a Boston, Massachusetts). Bylo to tam nezapomenutelné – mohl jsem pracovat v jedné z nejlepších molekulárně-imunologických laboratoří na světě, šéf byl skvělý, kolegové v laboratoři přátelští, všude okolo mě byla záplava opravdu špičkové vědy. V okruhu 300 metrů ode mě pracovalo asi pět nositelů Nobelovy ceny, v okruhu 10 km jich bylo aspoň dvacet. Jediná vada byla, že jsem tam byl celý rok sám, bez rodiny. Tou dobou jsem totiž už byl 12 let ženatý a měl dvě dcerky. Takže se mi tam stýskalo – ale na druhou stranu jsem se mohl plně věnovat práci. Po návratu do Prahy jsem dále pracoval v Ústavu molekulární genetiky, ale trochu jsem pod vlivem amerického pobytu pozměnil problematiku.

Širší odborné veřejnosti jste znám mimo jiné jako autor vynikající učebnice o lidské imunitě. O té je známo, že je mimořádně komplikovaná. Přesto se mnozí, někdy i zasloužilí odborníci na jinou problematiku, pouští zbrkle do mnoha spekulací o imunitě. Někteří např. tvrdí, že naši imunitě škodí nošení roušek či že s viry i bakteriemi, kterých je kolem nás spousta, je třeba „se naučit žít“ a tudíž nemá smysl tyto viry či bakterie monitorovat. Co byste jako odborník řekl na tyto představy?

Samozřejmě není potřeba monitorovat ty stovky mikroorganismů, které máme neustále kolem sebe, které vdechujeme a pojídáme s pokrmu. Naprostá většina z nich je pro zdravého člověka neškodná, protože náš imunitní systém účinně brání jejich případnému útoku. Nedílnou součástí našeho organismu je tzv. mikrobiota resp. mikrobiom, tedy soubor více než tisíce druhů bakterií a kvasinek, které osídlují hlavně sliznice zažívacího a dýchacího traktu. Především v našich střevech se nachází zhruba kilogram mnoha druhů bakterií, z nichž některé nám pomáhají trávit některé složky potravy. V posledních letech se čím dál více ukazuje, že složení střevního mikrobiomu má zásadní pozitivní význam pro regulaci imunitních, ale dokonce i neurologických mechanismů.

Něco jiného ovšem je, když v populaci propukne nějaká epidemie, ať už způsobená dávno známým, nebo novým patogenem. Potom je samozřejmě monitorování takového

mikroorganismu základním nástrojem pro omezování šíření infekce a tím i ochrany zdraví jednotlivců i populace.

Náš imunitní systém si tedy většinou umí dobře poradit s patogeny, které dobře zná či proti kterým byl „vycvičen“ díky očkování. Zmiňujete ale nové patogeny. Zde již více než dvacet let odborníci publikují varovné studie o vznikajících epidemiích, jež se potenciálně mohou stát i pandemiemi. O těchto rizicích mluví i populární filantropové, jako je Bill Gates. Jak vidíte připravenost české a obecně euroamerické kulturní oblasti na tyto výzvy, a to jak po odborné, tak po bezpečnostní stránce?

Na to, že závažné epidemie představují velká bezpečnostní rizika, každoročně upozorňují nejen zprávy výzkumníků, ale i zprávy bezpečnostních služeb všech důležitých států světa. Je proto překvapivé, jak nedostatečně byla většina západních společností připravena na nynější koronavirovou pandemii. Výborně na ni ovšem byly připraveny asijské země, zřejmě na základě svých zkušeností s epidemií SARS v roce 2003. Zdá se ovšem, že v naší zemi se těmto otázkám nevěnuje dostatečná pozornost – a to nejen na úrovni politické, ale dokonce i na úrovni odborné.

Epidemiologie infekčních chorob je věda sice v jádru lékařská, ve své aplikaci ovšem má svůj sociální, antropologický a etický rozměr, zásadně důležitá je v ní komunikace a stanovení si správného cíle. Domníváte se, že se česká společnost ve svém přístupu řídila tím nejlepším, co může epidemiologie nabídnout? (Připomeňme si např. eradikaci [vymýcení] pravých neštovic či výrazné potlačení až téměř úspěšnou eradikaci řady dalších chorob, jako je dětská obrna; v současnosti probíhají čtyři eradikační programy různých infekčních chorob a konkrétně se uvažuje o dalších zhruba pěti.)

Česko reagovalo perfektně na tu první, jarní vlnu epidemie choroby covid-19. Bylo velice pozitivní, jak tato opravdu hodně přísná opatření byla společností široce schvalována a respektována, jistě i pod vlivem tragických zpráv ze zemí, které zareagovaly pozdě a nedostatečně. Je ale až nepochopitelné, jak špatně potom vláda postupovala, když se koncem srpna začalo rýsovat nové vzplanutí epidemie („druhá vlna“). Vliv mělo určitě selhání části lékařské elity a některých ekonomů, kteří epidemii zlehčovali a kritizovali jarní protiepidemická opatření jako zbytečná a jedině škodlivá pro ekonomiku (mě nejvíce zklamalo, že se k těmto hlasům opakovaně připojil i rektor Univerzity Karlovy – lékař a vědec). To se hodilo politikům, kteří tato nezodpovědná prohlášení vlivných a mediálně oblíbených osobností použili jako vítané alibi pro svou předvolební populistickou politiku. Je smutné, jak se chovala část společnosti – „bojovníci za svobodu“, kteří byli snad již na pokraji nějakých násilných akcí proti těm odborníkům, kteří vládní protiepidemická opatření podporují.

Domníváte se, že došlo v oblasti ochrany veřejného zdraví v průběhu této epidemie k selhání českého státu a dalších složek občanské společnosti, včetně např. médií či lékařské komunity.

Proč?

Jak už jsem řekl, došlo především k selhání části lékařské a vědecké elity. Významnou negativní roli sehrály i některé pravicově orientované sdělovací prostředky. Je smutné, byť do jisté míry pochopitelné, že v atmosféře názorového chaosu mezi lékaři a některými odborníky vláda jednala liknavě a nerozhodně.

Je však důležité si uvědomit, že podobné deklaráce se objevily i jinde ve světě, i když spíše okrajově (např. tzv. deklaráce z Great Barringtonu či petice některých belgických nebo švýcarských lékařů),

a podepsaly je ojedinele i některé skutečné odborné kapacity. Tito lidé propagovali nerealistický názor, že je možné specificky ochránit jen zranitelné skupiny a u těch ostatních jejich většinou lehké onemocnění neřešit. Doporučovali proto strategii „řízeného promožování“ populace. Je obtížné uvěřit, že si tito lidé neuvědomovali nemožnost selektivní ochrany rizikových skupin, které představují až třetinu populace.

Myslím, že zásadní roli hraje politická orientace proponentů těchto názorů, tedy příslušnost k pravicovému libertariánskému světonázoru. Tito lidé se domnívají, že přehnaně zdůrazňujeme právo na život na úkor svobody, a že tedy je v pořádku, když odmítneme nějaká státem nařizovaná omezení svobody (shromažďování, roušky) i za cenu úmrtí některých z nás. Lidé této názorové a politické orientace v minulosti podobně zpochybňovali zavádění některých povinností v rámci dopravních předpisů (bezpečnostní pásy) nebo snahy omezovat kouření.

Negativní roli sehrávají rovněž někdy až bizarní falešné zprávy, kterým část populace ochotně naslouchá – ať už o umělém původu nového koronaviru, ve kterém mají prsty čínští komunisté, Bill Gates či George Soros, o jeho souvislosti se sítí 5G, o zaručených lécích na toto onemocnění atd. Je mimořádně znepokojivé, že ukázkovým zdrojem některých takových nesmyslů byl i prezident nejmocnější země světa.

Měl byste nějaká doporučení, jakým způsobem do budoucna zlepšit ochranu veřejného zdraví v České republice? Velmi si například vážím Vaší spolupráce s iniciativou Sníh, kterou jsem spoluzaložil s prof. Zdeňkem Helem a Janou Kulhánkovou, naší koordinátorkou, kde se postupně sdružila řada brilantních českých odborníků různého zaměření, spolu s neúnavně a obětavě pracujícími dobrovolníky. Dle některých toto naše ad hoc vytvořené hnutí pomohlo vnést do českého diskurzu o koronaviru více ověřených vědeckých poznatků, za současného respektování lidské důstojnosti. Jedná se o neformální občanské sdružení (třebaže probíhá diskuse o jeho transformaci ve spolek), v žádném případě tedy nemůže převzít roli státu v ochraně veřejného zdraví, pouze určitým způsobem prospívat v rámci občanské společnosti. Co více tedy radíte dělat ku pomoci Česku a jeho obyvatelům?

Já myslím, že u nás je zdravotnictví docela dobré. Ukázalo se ale, že nám zoufale chybí nějaká obdoba německého Institutu Roberta Kocha, tedy nezávislé instituce požívající vysoké autority, která by vydávala odborná doporučení vládě – zejména v situacích hrožících epidemií, ale i v různých jiných medicínsky relevantních záležitostech. Absence takové instituce (jejím zárodkem by asi mohl být dnešní Státní zdravotní ústav, který kdysi nesl jméno Institut hygieny a epidemiologie) se velmi negativně projevila v tom, že se v našem mediálním prostředí neuvěřitelně intenzivně projevovali různí lékařští „odborníci“ propagující strategii „promožování“ populace virem SARS-CoV-2 nebo doporučující pochybné léky, jejichž účinnost nebyla nikde prokázána. Byl jsem až šokován, když jeden mediálně známý lékař bagatelizoval covidovou pandemii tak, že podle něj se prostě nadmíru přemnožil jeden druh primáta a pandemie pouze nepatrně sníží jeho populaci (mimořádně, ten lékař má 6 dětí...). Pro mě bylo tedy opravdu velkým překvapením odborné i morální selhání značné části naší lékařské elity.

Nemyslím, že roli „českého Institutu Roberta Kocha“ může hrát nějaká komise při Ministerstvu zdravotnictví.

Jak jsem zmiňoval v úvodu, náš rozhovor vznikl během přípravy specializovaného čísla *Caritas et Veritas* v průběhu téměř celého roku. Jak hodnotíte svůj myšlenkový vývoj v této době? Na rozdíl od mnoha jiných českých odborníků jsou Vaše stanoviska dlouhodobě konsistentní,

ovšem jistě i Vás mohly některé momenty zaskočit, alespoň pro mě např. byla tzv. koronakrise velkou a zcela novou zkušeností, kdy jsem se dozvěděl mnohé o fungování české společnosti a byl zklamán přístupem mnoha lidí, především odborníků, médií, právníků a politiků.

Také pro mě byl uplynulý rok dobou, kdy se ukázalo „kdo je kdo“ a kde jsou slabiny naší společnosti. Už jsem hovořil o překvapivě rozsáhlém selhání části lékařské elity, vlivu pravicového libertariánského egocentrického světonázoru a šíření falešných informací a hoaxů. Zklamáním pro mě, přesvědčeného eurofederalistu, bylo i částečné selhání EU při zajišťování vakcín. Velmi mě překvapují mnohé nynější komentáře o tom, jak většina demokracií zvládla pandemii. Úplně absurdně si někteří stěžují, že jsme přijatá protiepidemická opatření zbytečně přehnali a poničili tak ekonomiku, a snaží se vinu za pandemii svalovat na Čínu. Zcela přitom přehlížejí, že většina demokratických zemí po několik týdnů nepochopitelně ignorovala ono zcela jasně hrozící nebezpečí i poté, kdy v ČR již 22. ledna 2020 zavedli přísný „lockdown“ více než 60 milionů obyvatel Wu-šanu a okolí. V té době jsme mohli mimo jiné slyšet tragikomické výroky amerického prezidenta bagatelizující situaci. Mimochodem, tato krize postavila právě našeho nejmocnějšího spojence do velmi problematického světla. To nelze odbýt pouhým poukazem na psychopatické rysy Donalda Trumpa – stála za ním přece polovina Američanů i jejich politických představitelů. Co je to za zemi, ve které jsou požadavky na zavedení všeobecného sociálního a zdravotního pojištění evropského typu většinou politiků i voličů odmítány jako „extrémně levicové“?

Úplně nejhorší pro mě ovšem bylo vyhřeznutí temných stránek našeho typu liberální parlamentní demokracie. Když vláda opakovaně žádala poslance o prodloužení nouzového stavu, opozice situace odpudivě zneužívala exhibicemi před televizními kamerami a snažila se požadovanou dobu trvání nouzového stavu co nejvíce zkracovat. Nakonec jej odmítla prodloužit vůbec a namísto toho byl v situaci vrcholící epidemie přijat nekvalitní pandemický zákon. Potvrdilo se, co už bylo dávno zřejmé, jen méně očividné – že totiž náš ultraliberální politický model může přinášet vskutku tragické plody. V tomto modelu, kterým se snad dokonce pyšníme jako vzorově demokratickým, si politické strany „jdou tvrdě po krku“ (a často i ty, které spolu vládou v koalici). Představitelé opozičních stran soustavně přesvědčují veřejnost, že ti momentálně vládoucí jsou nejhorší lháři a škůdci národa, a že je proto potřeba se jich co nejdříve zbavit. Když se pak vládní garnitura změní, role se obrátí a nová opozice obdobně ostouzí novou vládu. Myslím, že tenhle způsob demokracie je prostě nepřijatelný.

Závěrem bych si dovilil položit ještě otázku týkající se věcí nejzazších, totiž náboženských. Překvapilo mě, že mnozí věřící lidé, někdy i ti, kteří v jiných oblastech hájí právo člověka na život od početí po přirozenou smrt, přistupují k ochraně veřejného zdraví velmi vlažně. Dokonce i mezi kolegy, kterých si jinak vážím, jsem se setkal s názory, že je třeba nechat epidemii „projít populací“ a více méně dělat jakoby nic, protože „stejně umřeme“. Jak byste reagoval na tento přístup jako člověk, jehož život je taktéž ukotvený v křesťanské víře?

Myslím, že tito lidé prostě nepochopili smysl evangelia. Je to jen další doklad skutečnosti, že spousta těch, kteří se veřejně hlásí ke křesťanství (včetně mnoha duchovních a představitelů církevní hierarchie), jsou současně hlasateli naivně tvrdých pravicových názorů („ať se každý stará sám o sebe, nechci omezovat svoji svobodu chodit do hospody nebo nenosit roušku kvůli ochraně zdraví a života někoho jiného“). Tihle lidé jako by tíhli spíše k nějakému zjednodušujícímu starozákonnímu farizejství a egocentrismu a nevidí, že v něčem je evangelium až extrémně levicové. Ježíš přece jednoznačně stojí na straně chudých, utlačovaných a ohrožených, vybízí nás k tomu,

abychom byli altruističtí. Jeho slova „Cokoli jste udělali pro jednoho z těchto mých nejposlednějších bratří, pro mne jste udělali. Cokoli jste neudělali pro jednoho z těchto nejposlednějších, ani pro mne jste neudělali“ ale většinou ignorujeme, ačkoli podle mého názoru představují jádro evangelia... Mnohým těmto lidem proto vadí i současný papež František, kterého ovšem já považuji za úžasnou osobnost; doufám, že mu Bůh dopřeje dožít se ve zdraví alespoň stovky!

Srdečně Vám děkuji za rozhovor.

Daniel Novotný